

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ПРОЦЕСУ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА І ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Визначено роль держави, як гаранта забезпечення прав людини. Встановлено необхідність формування громадянського суспільства, як основного чинника демократизації. Також визначено важливість його взаємодії з державою для обмеження її всевладдя, оскільки вагомою залишається проблема відповідальності держави перед особою.

Ключові слова: демократизація, громадянське суспільство, права людини.

Захист прав і свобод людини – одна з найактуальніших тем сучасності. У визнанні та забезпеченні прав людини з боку держави криється одна з найважливіших умов розвитку суспільства. Стратегічною метою розвитку України є входження її до європейського простору, а в подальшому й повномасштабна інтеграція до Європейського Союзу. Шлях досягнення цієї мети пролягає через подальшу демократизацію українського суспільства. Тому демократизація, яку проходить Україна, повинна не лише гармонійно поповнюватися економічними змінами, які мають важливе значення в умовах перехідного стану суспільства, але й забезпечуватися відчутними соціально-правовими змінами, які передбачають наповнення конституційних положень реальним змістом, а саме: реальний захист прав і свобод людини.

Базовими засадами сучасної методології вітчизняного процесу суспільних перетворень мають стати внутрішні і зовнішні політичні і правові чинники, які ґрунтуються на тенденціях і викликах модернізації державних інститутів та розвитку громадянського суспільства, що спонукає до взаємозалежності та інтегрування цих чинників. Усе це потребує гнучкого реагування на нові цивілізаційні процеси і явища та, в свою чергу, не слід забувати про розширення індивідуальної свободи людини, створення для неї можливостей не лише вільного вибору варіантів, а й умов успішної самореалізації [1].

Для сучасної України, як і багатьох подібних їй країн, що трансформуються на засадах ринкової економіки і демократії значущою проблемою виступає етап трансформації політичного змісту прав людини в умовах утвердження демократичних цінностей. Тому для демократизації суспільства, реформування держави необхідна не тільки ефективна законотворча, політико-юридична діяльність, а й формування громадянського суспільства – структурованість спільноти, усвідомлення людьми вартісності їхніх інтересів, цінування власних і чужих прав, гідності й свободи, шанування правил і процедур суспільно-політичної взаємодії.

Саме в статті 3 Конституції України задекларовано, що права й свободи людини й особи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Кожна держава повинна створювати такі передумови, щоб природні права людини як межі та міра можливої поведінки особи були нею закріплені. Це дасть можливість реалізувати ідею, законодавчо закріпити її. Права і свободи людини мають певні рамки, тому слід пам'ятати, що свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої. Міра свободи має бути чітко регламентована, легімітована і однозначно визначена. Ще Платон висловив певні ідеї про парадокси свободи, суть яких полягає в тому, що свобода в розумінні відсутності хоч якихось обмежень неминуче призводить до значного її обмеження, оскільки дає змогу грубіянові поневолити слабшого.

Безумовно, право на свободу та особисту недоторканість означає свободу людини самостійно визначатися зі своїми діями, розподіляти свій час тощо. Право на свободу – це фактично і сама свобода, тобто можливість людини здійснювати будь-які правомірні дії. Свобода є природною властивістю кожної людини, що народжується вільною і має право обирати для себе обмеження у вигляді моральних, релігійних, корпоративних норм. Людина за своєю природою є істотою соціальною, і розвиток її можливий лише у суспільстві. Тому свобода людини не є абсолютною. Вільно розвиваючись у суспільстві, людина завжди зобов'язана співвідносити свої дії з правилами поведінки, що вироблені суспільством. Право на свободу особи повинно затвердити незалежно від стану суспільства високу гідність та свободу особи, високі духовні та моральні основи особистості і захистити людину від свавілля наймогутнішої сили в суспільстві влади, її прагнення панувати над особою. Свобода людини є першоосновою права людини на свою індивідуальність, на визнання та захист неповторної людської самобутності. Саме тому, свобода людини ніким не може бути обмежена, а лише на підставі закону і у передбачених законом формах. В умовах правової держави це є вагомою гарантією від свавілля з боку влади.

Зміст і рамки прав людини встановлюються зіставленням їх з інтересами держави, що закріплено в правових актах. Безпосереднє закріплення прав і свобод людини у Конституції не знімає питання про вдосконалення процедур і механізмів, покликаних захищати права й свободи громадян, про створення розвинутої системи гарантій, за допомогою яких реалізується це завдання [2]. Вагомою є проблема відповідальності держави перед особою. У цьому вбачається одна з головних гарантій прав і свобод людини і громадянина. Держава встановлює механізм власної публічно-правової відповідальності, бере також на себе обов'язок забезпечення можливості її реалізації та доступності для громадян [3].

Рівень демократії в сучасному суспільстві значною мірою визначається існуванням системи незалежних від держави самоврядних об'єднань суверенних індивідів і вільно встановлених зв'язків між ними – громадянського суспільства. Тому для демократизації суспільства та реформування держави необхідна не тільки ефективна законотворча, політико-юридична діяльність, а й формування громадянського суспільства – структурованості спільноти, усвідомлення людьми вартісності їхніх

інтересів, цінування власних і чужих прав, гідності й свободи, шанування правил і процедур суспільно-політичної взаємодії.

Визначальне місце в політичній організації суспільства посідає держава як форма організації суспільного життя. Громадянське суспільство й держава перебувають у тісному взаємозв'язку, перше неможливе без другого. Завдяки державі людська спільнота набуває цивілізованості і стає суспільством. Водночас держава не може існувати поза суспільством. Вона виступає як політична організація суспільства, як носій влади в суспільстві, як представник усього населення на даній географічній території, як форма політичного панування, що виражається у прийнятті владних рішень, які стосуються суспільства [4].

Сутність громадянського суспільства полягає перш за все у забезпеченні прав людини. Особистість у громадянському суспільстві має гарантоване законами право вибору різноманітних форм економічної, соціальної та іншої діяльності, право вибору певної ідеології, світогляду тощо. Отже, саме держава має виступати гарантом прав людини, створювати умови, які сприятимуть реалізації прав громадян. В громадянському суспільстві діяльність органів державної влади реалізовується у демократичних, правових формах і спрямовується на забезпечення й захист прав людини і громадянина, гуманістичних цінностей. Громадянське суспільство є гарантією проти всевладдя держави.

Розвинуте громадянське суспільство створює умови для вільної самореалізації індивідів робить державу більш демократичною і правою. В Україні сьогодні відбувається поступовий процес становлення громадянського суспільства, який ще дуже далекий від завершення. Вже сформовані органи влади різного рівня, але вони поки що демонструють неспроможність вивести країну із системної кризи, а тому зрозумілим є динамічний процес відчуження громадян від держави, влади і політики. Для громадянського суспільства характерна система представництва інтересів різних груп населення у вигляді політичних партій, які виражають інтереси та формують пріоритети певних соціальних груп. Чинниками формування в Україні громадянського суспільства є: вільні та альтернативні політичні вибори; референдуми; незалежні засоби масової інформації; розвиток місцевого самоврядування; політичні партії, здатні репрезентувати групові інтереси; наявність ринкових відносин і економічного плюралізму.

Права людини на сьогодні перебувають у центрі політичного проекту громадянського суспільства, що знаходить своє вираження у зв'язку влади, справедливості, особи і держави. Тому існує нагальна потреба у серйозному відпрацюванні процесуального механізму як реалізації, так і захисту прав і свобод громадян у взаємостосунках з органами влади та іншими суб'єктами. Дуже часто дані органи приймають підзаконні акти, які суперечать положенням Конституції, тим самим створюючи прецедент порушення прав і свобод людини і громадянина. Окрім того, механізм захисту прав людини передбачає такі заходи, дія яких передусім спрямована на відновлення порушених прав внаслідок завдання певної

шкоди. Потреба звертання за захистом прав з'являється тільки тоді, коли існують перешкоди щодо їх здійснення або існує загроза їх порушення, або безпосередньо дані права вже порушені де-факто.

Основним показником розвинутості громадянського суспільства є ступінь забезпечуваності реалізації прав людини, які визнані загальнолюдською цінністю. Отже, розвиток самої держави повинен здійснюватися з урахуванням потреб її громадян. Засади громадянського суспільства в умовах українського сьогодення втілюються в життя дуже повільно. Однак усвідомлення єдності та взаємообумовленості прав і свобод людини і суспільства забезпечило закріплення в Конституції України пріоритету прав і свобод людини і громадянина над інтересами держави, дало можливість, в свою чергу, вимагати захисту своїх прав, у тому числі й від державних органів. Крім того, захист прав громадян покладено і на інших суб'єктів громадянського суспільства, а саме, партії, громадські організації, недержавні правозахисні органи, а також засоби масової інформації.

Аналізуючи проблему прав людини в сучасному українському суспільстві, слід зазначити, що передусім необхідно повернути громадянським правам їх істинний зміст і значення, що дасть можливість захистити індивідуальні інтереси особи від державного втручання та утиску. Це пояснюється тим, що дані права є суттєвим і вагомим інструментом самозахисту людини від тиску і впливу ззовні на особисте життя і внутрішній світ [5]. Хоча і політичні, і економічні права також займають вагомий нішу в такому суспільстві і забезпечують пошук оптимальних параметрів взаємовідносин між владою і особою, але громадянські права – це основа громадянського суспільства.

Практична цінність прав і свобод людини і громадянина полягає у їхній реальності, під якою розуміють можливість здійснення повноважень, що випливають зі змісту того чи іншого конкретного суб'єктивного права. Реальність прав людини забезпечується низкою гарантій, тобто засобів, способів і умов, використовуючи які особа досягає повного і безперечного здійснення своїх прав. Ці гарантії залежать від рівня демократії, розвитку економіки, правової культури суспільства, від ступеня незалежності судової влади, від співмірності встановлених законом обмежень тощо. Гарантії прав людини, на думку багатьох вчених, поділяються на конституційні, юридичні, морально-політичні, економічні.

Конституційні гарантії забезпечуються авторитетом Основного Закону – Конституції України, в якій закріплені основні права і свободи людини. Юридичні гарантії дають можливість громадянину вдаватися до судового захисту своїх порушених прав і свобод з боку державних органів чи посадових осіб. Морально-політичні гарантії прав і свобод полягають у впливі громадської думки, яка нині стала важливим елементом демократичної політичної системи. Органи державної влади, місцевого самоврядування та їх посадові особи змушені рахуватися з громадською думкою, утримуватися від грубих форм обмеження прав і свобод людини. Економічні гарантії полягають в реальній можливості користуватися суб'єктив-

ними правами і свободами. Суспільство з ринковою економікою проголошує рівні можливості, але у зв'язку із соціальним розшаруванням людей не забезпечує їх у повному обсязі. Гарантії дають змогу зробити необхідний перехід від передбаченої законодавством можливості до реального здійснення захисту прав і свобод людини і громадянина.

Проаналізувавши систему гарантій прав і свобод людини в нашій країні, можна зробити висновок, що в Україні існує практично необмежене коло засобів захисту прав і свобод людини і громадянина. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Але одночасно існує така проблема: хоча права і свободи особи, а також гарантії реалізації і захисту цих прав і свобод, закріплені в Конституції України, сучасне становище в сфері прав і свобод людини і громадянина свідчить про те, що гарантованість практичної реалізації, охорони і захисту прав і свобод особи ще перебувають на досить низькому рівні. Насамперед це стосується деяких соціально-економічних прав і свобод людини, закріплених в Конституції. Поки що фактично вони носять більше декларативний, ніж реальний характер, в більшій мірі проголошені, ніж гарантовані.

Важливою причиною існування проблем в галузі реалізації прав і свобод є те, що через наявні в нашому суспільстві економічні проблеми держава фактично неспроможна забезпечити і гарантувати всім громадянам більшість проголошених в Основному Законі прав і свобод. Іншою не менш важливою проблемою є недоліки в самому законодавстві. А саме, недостатньо розроблені юридичні механізми реалізації і захисту тих чи інших прав і свобод.

Визнання та захист прав і свобод людини стали сьогодні могутнім чинником, чітким орієнтиром прогресивного розвитку всього світового товариства у напрямі до співтовариства правових держав, критерієм гуманізації внутрішньої та зовнішньої політики його членів і умовою для ствердження громадянського суспільства. На конституційному рівні має бути закладено якісно нову модель організації життя людини і суспільства, відповідно до якої весь державний і суспільний механізм переорієнтовується на здійснення й захист прав і свобод людини. Саме держава має виступати гарантом прав людини, створювати умови, які сприяють реалізації прав громадян, всебічному вияву їх ініціативи, здібностей. Державні органи повинні реагувати на запити і потреби соціальних груп, приймати нормативно-правові акти, слідкувати за їх виконанням, запобігати появі та розвиткові конфліктів. Тим, наскільки держава визнає автономне буття спільнот, наскільки громадянське суспільство може вплинути на дії держави, визначається насамперед демократичність політичного режиму.

1. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. А. Кудряченка. – К. : НІСД, 2007. – С. 307. 2. Конституція України – основа реформування суспільства / В. Я. Тацій [та ін.]. – Харків : Право, 1996. – 96 с. 3. *Ковальський В. С.* Правотворчість: теоретичні та логічні засади : [монографія] / В. С. Ковальський, І. П. Козинцев. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 192 с. 4. Політологія : підр. / І. С. Дзюбко,

К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін. ; за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – К. : Вища шк., 1998. – 304 с. 5. *Лукашева Е. А.* Права человека: понятие, сущность, структура // *Общая теория прав человека.* – М., 1996. – 520 с. 6. *Любченко П. М.* Громадянське суспільство: окремі аспекти нової парадигми // *Пробл. Законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій.* – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 78. – С. 38–47. 7. *Цвях В. Ф.* Профспілки і громадянське суспільство: особливості програми відносин : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / В. Ф. Цвях. – К., 2004. – 455 с.

Надійшла до редколегії 15.04.13

A. B. Стычинская

ВЗАИМОЗАВИСИМОСТЬ ПРОЦЕССА ДЕМОКРАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Определена роль государства, как гаранта обеспечения прав человека. Установлено необходимость формирования гражданского общества, как основного фактора демократизации. Также определено важность его взаимодействия с государством для ограничения его всевластия, поскольку весомой остается проблема ответственности государства перед личностью.

Ключевые слова: демократизация, гражданское общество, права человека.

A. B. Stychynska

INTERDEPENDENCE OF THE DEMOCRATIZATION OF SOCIETY AND NATIONAL HUMAN RIGHTS PRACTICES

A part of the state as the guarantor of human rights protection is defined. The need for the formation of civil society as the main factor of democratization is established. Is also defined the importance of its interaction with the state to restrict its absolute power as problem of responsibility of the state to the individual still exists.

Keywords: democratization, civil society, human rights.